

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

Naamdhari sahit naal sambandhit punjabi sahit

Sukhdev Singh

Ph.d Scholar,
Tantia University ,Sri Ganganagar

Dr. Sunaina

Supervisor
Tantia University ,Sri Ganganagar

ਭੂਮਿਕਾ

ਨਾ

ਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮਕਸਦ ਸਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭਜਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਪੰਥ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟੀਕੇ, ਭਜਨ, ਗੀਤ, ਅਤੇ ਲੇਖ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਚਰਚਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ:- ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ), ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਕਈ ਅਣਜਾਣ ਕਵੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨੀਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਦੇ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੂਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਹਿਤਕ ਖੋਜ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਪੁਰਾਤਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਤਰਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਰੁੱਧ ਅਹਿੰਸਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਭਜਨ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਖੋਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਅਹਿੰਸਾ, ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਸਧਾਰਣ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਗਵੇਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ

ਅਤੇ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਸਮੱਸਿਆ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਥਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ, ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ ਤਥਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਾਂ ਅਣਗੌਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੇ ਸੱਭੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖਣ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਗਲਤ ਵਿਆਖਿਆ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਘੱਟ ਰੁਚੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅਭਾਵ ਕਾਰਨ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਝਲਕ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਕਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਲੇਖਨ ਵਿੱਚ ਤਥਾ ਦੀ ਸਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ, ਨਵੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਵਿਧੀ

ਇਸ ਰਿਸਰਚ ਪੇਪਰ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸੂਚਿਤ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨਿਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ।

ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਲੇਖਨ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਰਿਸਰਚ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਰਾਹੀਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਲੇਖ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕੀਤਾ। ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸੰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਟਡੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਡੇਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੌਖਿਕ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਾਂਝੇਵਾਦ ਅਤੇ ਸਮਰਸਤਾ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸੇ। ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਸਹਿਤਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਖੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮਰ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ।

ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਚਰਚਾ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਦਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਧਿਆਤਮਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ

1. **ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤ:-** ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਜਨ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ

ਹਨ। ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

2. ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਹਿਤ:- ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਅਹਿੰਸਕ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

3. ਕਾਵਿ ਸਾਹਿਤ:- ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਰਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਰਹ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

4. ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਾਹਿਤ :- ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਜਾਤਪਾਤ ਪ੍ਰਥਾ, ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿੰਸਾ, ਸਧਾਰਣ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

5. ਜੀਵਨੀ ਸਾਹਿਤ :- ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਕਥਾਵਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

- 1. ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਗਰਤੀ :-** ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕਤਾ ਵੱਲ ਮਨੁੱਖੀ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 2. ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ :-** ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਅਹਿੰਸਾ, ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦਿਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੋਧਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।
- 3. ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ :-** ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੰਥ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

4. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ :- ਇਹ ਕਾਵਿ, ਗੱਥਾ, ਭਜਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ

- 1) ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ :-** ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤਥਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- 2) ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ:-** ਗਲਤ ਵਿਆਖਿਆ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- 3) ਆਧੁਨਿਕ ਪਾਠਕ ਦੀ ਰੁਚੀ:-** ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਰੁਚੀ ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ।
- 4) ਮੌਖਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀਕਰਨ:-** ਕਈ ਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜੋ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਹਿੰਸਾ, ਸਚਾਈ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਧਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਪ੍ਰਥਾ, ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਭਗਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਜ਼ਬਰਦਸਤ

ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁੜੀਵਾਦਤਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸਮਰਸਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸੂਫੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਇਕਤਾਰਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਰਸਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਵਰਗੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਿਆਖਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਕਬੀਰ, ਰਵਿਦਾਸ ਆਦਿ ਨੇ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ ਸਧਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਇਕਤਾਰਾ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਪੂਰੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ-ਪਾਤ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਰਸਤਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਜਾਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਸਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰੂਪਕਾ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਹਾਨੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਲਿਖੇ ਗਏ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਰਹਿਮਾਈ ਤੇ ਚਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੇ ਸਿਰਫ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਧਾਰਮਿਕ ਕੀਰਤਨ, ਭਜਨ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਬਦਲਾਅ ਜਿਵੇਂ ਜਾਤਪਾਤ ਵਿਰੋਧ, ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਨਾਸ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ

ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ, ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਰਕਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਧਾਵੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ, ਨਵੀਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀਕਰਨ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਭਵਿੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੁੱਲ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਤਮਿਕਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਸਾਂਭਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਪੰਥਕ ਧਾਰਾ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਰਿਸਰਚ ਪੇਪਰ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸੰਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੂਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਸਰਚ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਅਣਜਾਣ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ : ਰਾਮ ਵਿਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1995
2. ਅਣਜਾਣ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ : ਸਭਹਨ ਕੇ ਸਿਰਮੌਰ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1998
3. ਆਲਮ, ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ : ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਭਾ, ਦਿੱਲੀ, 1947
4. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1998 : ਗੁਰੂ

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਕਾ ਵਿਦਰੋਹ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ, ਸੂਚਨਾ

ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਮੰਤ੍ਰਾਲਯ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਮਿਤੀਗੀਣ

5. ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ : ਅਜਾਦੀ ਲਹਿਰ ਤੇ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇਵੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ,

ਚੌਕ ਬਾਬਾ ਭੋੜੀ ਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਮਿਤੀਗੀਣ

6. ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ : ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਕੂਕੇ, ਨਵਾਂ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮਿਤੀਗੀਣ

7. ਆਲਮ, ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ : ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ,

ਨਾਮ ਸੰਗਮ ਦਿੱਲੀ, ਮਿਤੀਗੀਣ

